

Љиљана Рогач Мијатовић¹
Факултет драмских уметности, Београд

930.85:004(4) ; 930.1:316
COBISS.SR-ID 211699468

КОЛЕКТИВНО ПАМЋЕЊЕ У ДИГИТАЛНО ДОБА: ЕУРОПЕАНА И ВЕЛИКИ РАТ²

Апстракт

Рад се бави сећањем на Први светски рат у призми пројекта „Еуропеана“, дигиталне збирке културног наслеђа рата. Сећање на рат послужиће као аналитички оквир за испитивање кључних изазова у конструкцији транснационалног сећања које би требало да помогне у трасирању пута ка миру и сигурности у свету. Конкретно, циљеви истраживања су следећи: да се презентују кључни концепти којима се на теоријском плану контекстуализује колективно памћење и његова значења у дигитално доба; да се проблематизује однос националног и транснационалног сећања у изградњи и одржању идентитета; да се испита на који начин нова технолошка парадигма и дигитални медији мењају праксе сећања и исходе сазнања. У другом делу рада, на примеру пројекта „Еуропеана“, испитују се начини на које се артикулише културно памћење у дигиталном окружењу. Разматрају се питања у вези са сећањем на рат и културним наслеђем рата, као и питања о импликацијама пројекта „Еуропеана“ на стварање транснационалног сећања, европског идентитета и позиције националних култура и идентитета. У исходишту, рад би требало да покаже у којој мери се кроз пројекте попут „Еуропеане“ отварају могућности за дијалог о прошлости и изградњу политика сећања у контексту међународних културних односа.

1 ljrogac@gmail.com

2 Овај текст је настао у оквиру рада на пројекту бр. 178012 „Идентитет и сећање: транскултурални текстови драмских уметности и медија (Србија 1989-2014)“ Факултета драмских уметности у Београду, који финансира Министарство за просвету, науку и технолошког развоја Републике Србије.

Кључне речи

колективно / културно памћење, дигитално наслеђе, Еуропеана, Први светски рат, национално / транснационално

Да ли је прошлост још увек страна земља?

Чувено дело Дејвида Ловентала (David Lowenthal, 1985) *Прошлост је страна земља* послужило је као метафора за многа истраживања о односу историје и сећања, о оживљавању прошлости у садашњости и импликацијама прошлости на будућност друштва и света.

Двадесети век био је век деколонизације, модернизације и глобализације, али и век великих катастрофа и ратова, који су из корена променили стварност света. Да ли је човечанство научило лекције из тешке прошлости, из трагедија и грешака прошлог века? Може ли нови начин мишљења о помирењу, ново промишљање прошлости бити конструктивно? Може ли оно допринети помирењу супротстављених националних сећања и бити основ за боље узајамно разумевање, поверење и дијалог међу државама? И који су изазови на том путу? Како надмашити тежину националних сећања, заједнички гледати и на позитивно и на негативно наслеђе прошлости изван националних граница и прихватити га као део заједничког транснационалног сећања?

Традиционално одређење односа између памћења и записане историје, у ком памћење одражава оно што се заиста догодило, а историја одражава памћење, данас изгледа исувише једноставно. И историја и памћење све више изгледају проблематично. Сећање на прошлост и писање о њој не изгледају више тако невине радње као што се некада сматрало. Ни сећања ни повести не изгледају више стварно. (Берк, 1999: 83)

Трагање за новим разумевањем прошлости у циљу изградње мира и сигурности у свету наилази на низ теоријских, методолошких, па и идеолошких изазова. Савремене академске дебате у вези са проницањем у коначне одговоре о историји, култури, медијима и друштву посебно су постале оштре на пољу сећања. Све је више ставова који иду у прилог тврдњи да нови медији промовишу глобални дијалог, који резултира стварањем транснационалних култура сећања и пружањем могућности

како би се она сучелила са националним митовима и њиховим ауторитетом. У том светлу се Интернет, друштвене мреже и остали канали дигиталних медија посматрају као фактори демократизације сећања. Међутим, много је мишљења која су мање оптимистична у погледу демократског потенцијала дигиталних медија и нових технологија уопште. У овом становишту се наглашавају могућности друштвене и политичке злоупотребе нових медија, као и „нео-колонијална“ контрола и надзор информација. Кибер-ратови у којима се сукобе различити погледи на прошлост уз раширивање мржње указују на негативне потенцијале моћи дигиталних медија (Нај, 2012). Може се рећи да информационо друштво донело нову „алегорију темпоралности“, нови поглед на време који почиње да управља не само нашим односом према прошлости, већ и сећањима на прошлост.

Национално и транснационално у изградњи сећања и идентитета

Однос историје и сећања усидрио се као централна тема многих хуманистичких наука. Предмет истраживања нису више само држава и друштво, већ дискурси као артикулисана контекстуализација одређених тема у времену и простору, и појединац као значајан креатор друштвених веза и установа (Манојловић Пинтар, 2006: 10). У новијим приступима студијама сећања, који најављују још један у низу „глобалних преокрета“ у хуманистици, аутори попут Џеја Винтера (Jay Winter) истичу да се појединим концептима класичне историографије заправо „и најављује и убрзава смрт националне државе“ (Winter, 2006: 284). То становиште о измењеној позицији нације и места у студијама сећања заступају и Алеида Асман (Aleida Assmann) и Себастијан Конрад (Sebastian Conrad), тврдећи да „нација више није природни резервоар дебата о сећању“ (Assmann; Conrad, 2010: 6).

Ове тензије у различитим приступима студијама сећања карактеристичне су и за истраживања о транснационалном. У свом делу *Транснационализам*, Стивен Вертовец (Steven Vertovec) представља концептуални оквир за транснационално, које се често дефинише у односу на појам међународног (Vertovec, 2009: 26). Под тим се подразумева питање односа не (само) више међу владама или међу државама нацијама, већ невладиним активностима дуж националних граница. На сложеност транснационалне перспективе у смислу космополитске визије, указује Улрих Бек (Ulrich Beck), напомињујући да „транснационалност означа-

ва облике живота и праксе које замењују национално „или-или“ са сунационалним „и-и“ (Beck, 2006: 62). Стога се транснационално може сагледавати не нужно као антинационално, већ пре као амбивалентно, двојно и нефиксирано, које у себи садржи разлику. Ово се може применити на концепт идентитета у глобално доба неизвесности. У транснационалној ситуацији коју намеће глобализација, идентитет више није дијалектика супротности. Он се изражава као фундаментална амбивалентност, као једновремено имање различитих афинитета и идентитета (Beck, 2000). Ово је, међутим, далеко од идеалног решења ситуације, јер води даље ка стварању нових граница, сада у новом „транслокалном“ кључу.

Основна идеја у вези са новим приступом колективном памћењу јесте ослобађање од баласта политике „херојских националних наратива“ у циљу изградње мира и стабилности у свету. Изградња транснационалног сећања и преиспитивање националног памћења (Рогач Мијатовић, 2013) јавља се и као део ширих процеса интеграције и реконфигурирања образаца управљања на светском нивоу. На пример, данас се све више истиче то да су национална места сећања најчешће по природи транснационална места сећања, будући да су се на тим местима бориле различите нације на различитим зараћеним странама (а неке и на обе зараћене стране). Наслеђе рата, на коме се најчешће заснива национално памћење, често је дисонантно, испуњено местима сећања на које различите земље полажу права на сећање (Dragičević Šešić; Rogač Mijatović, 2014). Преиспитивање наслеђа рата постаје нарочито важно за постконфликтна друштва, у којима „непријатна питања прошлости“ изнова стварају нове поделе и поводе за конфликт. Стога се преиспитивање студија сећања изван претпоставки о националној држави као природном чувару и „кустосу“ колективног сећања јавља као алтернативни пут за изградњу другачијег погледа на свет и прошлост, а у циљу успостављања поверења, превазилажења стереотипа и бољих односа на међународном плану. У контексту ових токова, поставља се и питање у којој мери дигитализација јача транснационалне праксе сећања и утиче на друштвену стварност и искуство појединачних земаља и заједница? Нова технолошка парадигма нуди и могућности за радикално мењање оквира колективног памћења, стварајући оквире не само за нову употребу прошлости и наслеђа, већ и нове врсте заједница сећања – транснационалне јавне сфере (transnational public sphere), којима се показује значај транснационалне мобилности сећања у текућој фази глобализације.

Колективно памћење – још један „глобални преокрет“?

Колективно памћење се може односити на сакупљене индивидуалне колекције, званичне комеморације, колективне репрезентације, као и на конститутивне особине заједничких идентитета. Оно се може налазити у личном сведочењу, усменим историјама, традицији, митовима, језику, уметности, култури и материјалном свету.

Морис Албвакс (Maurice Halbwachs) је у својим радовима концептуализовао колективно памћење као друштвени феномен. Памћење је колективна пракса реконструисања прошлости засноване на садашњем друштвеном оквиру (*cadres sociaux*) који пружају група и њени чланови. Друштвени оквири су средство путем кога група стиче слику прошлости на начин који је усаглашен са доминантним погледима саме те групе. На тај начин се читава и повезаност колективног сећања и идентитета. Сећање је поновљено памћење које продужава осећај идентитета (Албвакс, 2013: 47).

Индивидуално памћење и колективно памћење су испреплитани. Иако је индивидуа та која памти, њено сећање је друштвени феномен. Стога Албвакс одбацује раздвајање појединца као локуса сећања из колектива (Контертон, 2002: 36). Дакле, колективно памћење, према Албваксу³, односи се на бар два различита, али не и очигледно комплементарна феномена: друштвено уоквирена индивидуална сећања и колективне комеморативне репрезентације. Ова тензија на плану индивидуално – колективно образује један дихотомни поглед на свет, у коме се истиче једно или друго. У вези с тим, Пјер Нора (Pierre Nora) је идентификовао места сећања (*lieux de memoire*) као кључни концепт колективног памћења у француском друштву, постављајући питање шта јесу, а шта нису места сећања (Nora, 1989).

Проблем је у томе што ови феномени на које се може односити појам колективног памћења захтевају различите епистемолошке и методолошке стратегије, а управо то је недостајало у једној недискриминаторној употреби колективног памћења. Разлог би се могао тражити у две радикално другачије концепције културе које су присутне у поимању

3 Јан и Алеида Асман (Jan, Aleida Assmann) увели су нову терминологију, у којој на Албваксов концепт колективног памћења реферирају у склопу „комуникативног памћења“, док кроз појам „културног памћења“ реферирају на културне формације (нпр. текстови, наративи, места, споменици) и институционалну комуникацију (Асман, А., 2011).

колективног памћења; једна се односи на културу као субјективну категорију значења у свести људи; и наспрам ње је концепција културе као образаца јавно доступних симбола који су артикулисани у друштву (Kansteiner, 2002: 336). Из ове две концепције културе, произлазе два приступа колективном памћењу (или две врсте колективног сећања): оно које се заснива на збирном сећању индивидуа (collected memory) и оно које се односи колектив по себи (collective memory) (Olick, 1999; Kansteiner, 2002). Кључна претпоставка у првом случају јесте да су индивидуе најзначајније, јер се управо појединци сећају, самостално или заједно, а јавно доступни симболи комеморације само су пратећи део овог процеса памћења „сопственог живота“. Предност оваквог приступа огледа се у томе што је могуће избећи потенцијалну митологизацију и политичку пристрасност. На тај начин се колективно памћење, па и колективни идентитет, опиру усвајању одређених идеолошких категорија, остајући отворени за дијалог са „другим“. Други приступ колективном памћењу заснива се на колективу који има одређени степен аутономије и који се не може свести на психолошке процесе појединца, што је најближе Албаксовом приступу „друштвених оквира“ сећања (Kansteiner, 2002: 338-342).

Може се закључити да две супротстављене концепције културе указују на „осетљивост“ појма колективног памћења, приступа и његове примене, а посебно у контексту разматрања улоге сећања у политици и друштву кроз политике сећања. Дакле, прошлост никада није сачувана, већ само реконструисана на основу садашњости, а сећање је активна обрада прошлости. Нова прошлост као производ памћења историје представља активни оквир за нове вредности које друштво успоставља у вези са сликом прошлости и визијама будућности (Куљић, 2006).

Јавно колективно памћење суштински је део политичке културе државе, а „представе из прошлости обично озакоњују постојећи друштвени поредак“ (Конертон, 2002: 11). Зато су кључна питања у вези са колективним памћењем – шта се памти и зашто се памти и какви су обрасци тумачења прошлости?

Друштву је потребна прошлост за његово самодефинисање. [...] Имагинација националне заједнице ослања се на имагинацију континуитета из давних времена. (Асман, Ј, 2011: 137)

Култура сећања повезана је, коначно, са питањем одговорности заједнице за сопствени идентитет. Шта не смемо да заборавимо? Тиме се одређује идентитет и саморазумевање групе и ствара се „заједница памћења“.

Дигитално памћење и „нова прошлост“

Однос памћења и заборављања је у средишту концепта сећања, па и изградње друштвених идентитета. Претпоставка колективног и културног памћења је кодификовање сећања у знаке и симболе и њихово записивање на материјалне носиоце података. У производњи и одржавању материјализованог културног памћења од кључног значаја су институције памћења. Алаида Асман (Aleida Assmann) разликује институције активног памћења, које се баве очувањем прошлости као садашњости, од институција пасивног памћења, које се баве очувањем прошлости као прошлости (Assmann, A. 2008: 98). Активно или „функционално памћење“ (канон) чине подаци који су уз помоћ селекције испливали на површину, и обезбедили своје присуство у садашњости уз помоћ форми понављања (као што су симболичке праксе ритуала, традиција, артефаката, канона и сл.). Насупрот функционалном стоји „памћење-складиште“ (архив) које је препуно наталожених података, најчешће изражених у формама које обезбеђују трајање (Асман, А, 2011: 68). Институције памћења као што су музеји, архиви и библиотеке представљају комбинацију различитих аспеката канона и архива који садрже артефакте културног наслеђа. Институције памћења су укључене у процес канонизације културног наслеђа и то кроз процесе селекције, уређења и чувања, што указује на моћ архива у контексту обликовања сећања и идентитета.

Архиве управљају моћи у обликовању праваца историјских наука, колективног памћења и националног идентитета, у томе како себе перципирамо као индивидуе, групе и друштва. (Schwartz, 2002: 10)

О променама у динамици културног памћења и новој парадигми друштвеног памћења која се појављује из информационог окружења умрежених података, тзв. „информационог предела“ (Kallinikos, 2006) сведоче управо институције памћења. Културно наслеђе је до сада било домен искључиво институција памћења. Континуирани раст масовне продукције медија, које се може посматрати као информациони раст

(Kallinikos, 2006), а који је канонизован кроз институције памћења, довео је до низа проблема. Културно наслеђе је у све већој мери постало „мобилно“ или већ израста у дигиталној резолуцији у нову врсту културног артефакта који зависи од рачунарских операција (Dijck, 2007). Основна предност дигитализације је у томе што пружа могућност широког отвореног приступа уз превазилажење географских и временских препрека.

Савремене могућности за похрањивање и процесуирање велике количине података, довеле су и до нових изазова у погледу капацитета за очување културног памћења. Како упозоравају стручњаци из библиотеке и архива, друштво је данас на ивици заборављања како да памти. У овом контексту, Алаида Асман закључује да:

У друштву нових медија, памћење има више изгледа да буде уништено него изграђено. Интернет, као што сви знамо, је медиј који омогућује неограничено изобиље информација, без стварног складиштења истог. (Assmann, 2006: 18)

Али изгледа да је тек у глобалном информационом друштву 21. века тај процес попримио димензије које прете да надмаше све досадашње стадијуме: са илузијом о растерећењу памћења путем дигиталних система уз истовремене тенденције и настојања да се ликвидирају традиционалне институције памћења (библиотеке, позоришта, оперске куће, музеји, итд. (Остен, 2005: 12)

Импликације нове технолошке парадигме на друштвено памћење су још увек „страна земља“ и привлаче све већу пажњу студија сећања нарочито кроз појам дигиталног памћења (digital memory). Постојећи концептуални оквир је недовољан у артикулисању разумевања дигиталности и друштвености у информационо доба.

Стога, постојећа парадигма [...] и њој сличне традиције, теорије и методе, убрзо постају неадекватне за разумевање дубоког утицаја врхунске доступности, преносивости и циркулисања дигиталног садржаја: о томе како појединци, групе и друштва памте и заборављају. (Garde-Hansen et al., 2009: 3)

У проучавању дигиталног памћења и наслеђа, није довољно само припојити постојеће термине са префиксом „дигитално“. Да би се адекват-

но примењивали концепти дигиталних артефакта⁴, меморијалних веб страница, дигиталних архива, интернет музеја и дигитализованог наслеђа уопште неопходно је дубље разумевање нове технолошке парадигме и језика нових медија (Manovich, 2001). Могућности које пружа Интернет из дана у дан се повећавају, као и изазови који прате информатички „скок“ на почетку 21. века. Развој различитих „алатки“, апликација и програма омогућио је да се путем Интернета може ићи много даље од једностраног конзумирања садржаја и то првенствено ка продукцији садржаја од стране самих корисника. Интерактивне платформе и друштвене мреже стварају окружење за нову врсту јавности – као хибрид приватне и јавне сфере, доводећи до појаве „друштвених мрежа сећања“ (social network memory) (Dijck, 2007).

У наше пост-радиодифузно доба, однос између медија и публике је транспонован и трансформисан, нудећи видљивост на нову свеприсутну посредовану прошлост, буквално једну „нову прошлост“.
(Hoskins, 2009: 29)

Оно што је у овим новим токовима најизазовније јесте чињеница да све кроз растућу улогу Интернет претраживача и портала у очувању културног памћења и наслеђа они намећу као чувари информација једнаки са институцијама памћења. У том смислу, ван Дијк (Jose van Dijck) сугерише да памћење постаје све мање процес присећања, а све више „тополошка вештина навигације“ (Dijck, 2007: 50). Друштвено памћење са применом дигиталних алатки и претраживача губи фиксирани категорије и селективне „утабане“ стазе сазнања информација. Такође, не постоје институционалне праксе у дигиталном окружењу које би приписале веб сајтовима, блогovima, апликацијама и сл. статус канона који улази у културно сећање. Дигитализација нуди нове могућности комуницирања сећања, али наилази и на изазове у проналажењу смислених начина такве комуникације у променљивом друштвеном, културном и технолошком окружењу. Дакле, дигитално памћење води не само ка новој методологији, већ и ка новој врсти и новим исходима сазнања.

4 Појам дигиталног артефакта овде се разуме у најширем смислу и користи се паралелно са терминима дигитални садржаји, артефакти дигиталног памћења и дигитализовани артефакти културног наслеђа.

„Еуропеана“ и Велики рат

„Еуропеана“ је интернет портал у домену европског културног и научног наслеђа који повезује дигиталне ресурсе европских музеја, библиотека, архива и аудио-визуелних колекција. У овом тренутку, преко овог портала може се приступити у више од петнаест милиона дигитализованих садржаја јавног домена – текстова, слика, звучних и видео снимака. Ове садржаје пружа око 1500 културних институција, које директно или индиректно доприносе „Еуропеана“ пројекту. „Еуропеана“ обухвата низ пројеката који се односе на напор европских институција сећања у погледу дигитализације и стварања доступности артефаката културног наслеђа. Интернет портал www.europeana.eu чини јединствени мета-каталог европских институција памћења, који пружа директан приступ дигитализованим артефактима културног наслеђа. Оригинални артефакти којима „Еуропеана“ пружа отворени приступ чувају се у националним библиотекама, архивима и музејима широм Европе. „Еуропеана“, дакле, није дигитални музеј или библиотека, већ централна база података онога што европске националне институције културе пружају путем својих портала.

Конкретан настанак „Еуропеане“ везује се за домен библиотека, пре свега за иницијативу насталу на основу „Европске дигиталне библиотеке“, са кључним циљевима да омогући: доступност путем Интернета, дигитализацију аналогних колекција, заштиту и складиштење. Визија Европске дигиталне библиотеке била је изградња „дигиталне библиотеке која је јединствена, директна и мултијезичка тачка приступа европском културном наслеђу“ (ЕС, 2005). У Закључцима Савета министара културе поводом оснивања „Еуропеана“ дигиталне библиотеке, истиче се то да она „пружа одличну могућност да се прикаже културно наслеђе земаља чланица и да могући приступ том наслеђу за све“.⁵

Званична мисија „Еуропеане“ јесте да омогући истраживање европског богатог културног наслеђа у мултијезичком простору, и на тај начин омогући додатне опције умрежавања. Уз то, „Еуропеана“ има и политичку мисију, а то је афирмација и промоција европског идентитета, као подршка европским интеграцијама и спољној политици ЕУ.

5 <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:319:0018:0019:EN:PDF>, приступљено 20. 10. 2014.

Конструкција европског идентитета је међу суштинским изазовима Европске уније од њеног настанка. Визија о изградњи заједничког европског идентитета у основи је имала стратегију употребе културног наслеђа, како би се код грађана Европе развијала свест о заједничким европским коренима (McCormick, 2008: 41). Европска унија је у том циљу и започела највећи пројекат дигиталног наслеђа – „Еуропеану“, са циљем да се прикупи целокупно европско наслеђе како би показала европску културну разноликост на једном месту (Purday, 2009). Манифестујући мото „Уједињени у разноликости“ кроз културу, која је иначе од Мастрихтског споразума била поље деловања у оквиру земаља чланица, Европска унија прави заокрет ка једном обједињеном приступу у овој области. Поред интензивирања традиционалних облика међународне културне сарадње, и културне размене у оквиру ЕУ као и са земљама изван ЕУ, Европска унија већ чини значајне кораке на плану културне дипломатије како би појачала своју позицију на глобалном плану (Рогач Мијатовић, 2014). У том смислу, САД и глобалне корпорације попут Google-а јављају се као главна конкуренција, па и претња за концепт културне разноликости на којој почива и пројекат „Еуропеана“.

„Еуропеана“ је постала много више од престижног пројекта репрезентације блага европског наслеђа. „Еуропеана“ се позиционира као један изузетан случај за дигитализацију културног наслеђа и конструкцију транснационалног/транскултурног сећања. Водеће чланице овог пројекта у „Еуропеани“ препознају нови тип институција сећања и раскид са традиционалним ограничењима, било да су институционалне, техничке или културне. Међутим, у односу на број земаља које учествују у овом пројекту (27), највећи део садржаја чине прилози из Француске и Немачке (око 17% свака), док све остале земље обезбеђују свака по 3% садржаја, што указује на неравномерну заступљеност артефаката културног наслеђа, и имплицитно једнострану слику онога што би требало да представља европско културно наслеђе.

„Еуропеана 1914-1918“ колекције су створене са идејом да постану највећа референтна дигитална збирка материјала из националних библиотечких колекција десет библиотека (међу којима је и Народна библиотека Србије) и других партнера у осам земаља које су се нашли на различитим странама историјског конфликта. У овом пројекту су по први пут преко 400.000 извора о Првом светском рату постали јавни и слободно доступни путем Интернета. Реч је о садржајима који су нетрето, услед своје реткости и отежаности коришћења због специјалних

услова, били до сада доступни само у читаоницама. Поред техничког аспекта стварања доступности културног наслеђа рата, „Еуропеана“ је у основи имала мисију да се омогуће нова тумачења историје која превазилазе традиционалну војну историју и укључују уметничку и културну реинтерпретацију искустава 1914-1918. године.

Слоган „Еуропеана 1914-1918 – неиспричане приче и званична историја Првог светског рата“ указује на двоструки циљ, а то је репрезентација индивидуалних сећања и и колективног званичног памћења у обједињеном европском, транснационалном контексту. Према Албваксовој теорији друштвених оквира колективног памћења, и каснијим разрадама приступа колективном памћењу, може се анализирати и пример „Еуропеана“ колекције, односно портала о Првом светском рату. „Еуропеана“, наиме, тежи да прикаже и збирку индивидуалних сећања (collected memory), као и репрезентације званичних националних сећања (collective memory). Другим речима, Еуропеана кроз своје разноврсне колекције артефаката културног наслеђа рата покушава да сублимира две супротстављене концепције културе. На индивидуалном плану, сећање се једноставније проширује у транснационалну димензију, него што је то случај са националним искуством. Личне приче жртава рата су моћне, јер истичу универзалност људске патње и животних искустава, стављајући у „други план“ питања националности. Међутим, национални наративи који су уткани у званичне историје део су политичке културе држава које учествују у „Еуропеана“ пројекту, а које настоје да сачувају сопствену визију историје, наслеђа, сећања и свега што одређује њихов идентитет. Поред тога, обе концепције сећања које су материјализоване у колекцијама „Еуропеане“, неиспричане приче и званична историја сећања могу постати лако инструментализоване, што илуструју следећа питања: Чија историја се представља, а чија ће бити „скривена“? Које слике друштвеног живота се представљају, а које су маргинализоване?

Ко кога представља и на којој основи?

Идеја је, дакле, у основи била да „Еуропеана“ понуди различите перспективе наслеђа, конкретно сећања на Први светски рат. Очекивања која се постављају у оквиру „Еуропеане“ иду у правцу превазилажења статичких стожера знања ка флексибилним, „отвореним“ колекцијама садржаја. Међутим, приликом прегледа дигиталних објеката, они се једноставно издвајају из оригиналног контекста и приказују као поједи-

начне ставке. Техничка функционалност „Еуропеане“ утиче на начине на које је могуће прегледати дигиталне садржаје, и последично градити ново сећање. Актуелна верзија „Еуропеане“ показује да је она тек на пола пута ка остварењу потенцијала умрежених података у „информационом пределу“, односно, да садржаји којима се приступа путем овог портала траже свој пут до корисника. Поред прегледа, корисницима је омогућено да постављају своје „приче“, артефакте о наслеђу Првог светског рата. Овим се отвара могућност за изградњу и видљивост нових наратива, што је од изузетног значаја у контексту идеје о транснационалном сећању, али је такође ограничено у техничком смислу. На пример, језик се појављује као један од битнијих фактора на основу којих се одређују резултати претраге. На технолошком плану, овако велики пројекти се суочавају са многим другим изазовима, међу којима су питања ауторских права, јавног домена, приватно-јавних партнерстава, итд.

Нови простори дијалога

Императив транснационалног сећања какво се покушава изградити и кроз пројекат „Еуропеане“ јесте превазилажење памћења рата насталог искључиво у националним и државним оквирима. Уколико би, међутим, транснационално сећање у потпуности заменило или избрисало национално сећање, могло би се скренути у другу крајност, а то је брисање националних колективних специфичности и сећања које их чини. Стога је неопходно паралелно преиспитивати различите оквире сећања, националне/званичне, јавне/колективне и приватне /индивидуалне, у трагању за новим моделима сећања, који ће обликовати не само поглед на прошлост, већ и на будућност. Потребан је критички отклон и према национално дефинисаним ратним сећањима, као и према ономе што би био процес транснационалног ратног сећања. Мир се поставља као главни циљ савремених међународних односа. У том смислу, ратно сећање би подразумевало стални дијалог међу свим ентитетима укљученим у односе који образују мир. Ратно сећање могло би се промишљати као дијалог међу различитим актерима са мноштвом историјских наратива. Стога би било нужно приступити ратном сећању са бар два нивоа, а то су *национални* и *индивидуални*, како би се пружила могућност за дијалог. Искључивањем било ког од ових нивоа, искључује се и могућност дијалога у транснационалном контексту.

„Еуропеана“ у овој фази не тежи да замени националне дигиталне колекције културног наслеђа. Такође, њена структура указује на то да би нова врста наднационалних идентитета захтевала и нову врсту културне институције да га подржи. Анализом тренутне верзије портала открива се да презентација материјала ипак нагиње у корист паневропског пројекта и транснационалног сећања, а на рачун промоције култура националних држава. У створеном заједничком простору, тренутно не постоји ни јасна европска, а ни слика појединачних националних култура и сећања. Ове две сврхе „Еуропеане“ стоје у колизији, али то не значи да искључују једна другу. Можда ће ова тензија у будућности бити разрешена у „транслокалном“ кључу, по моделу „и-и“ који предлаже Улрих Бек. Тако би „Еуропеана“ и колекција о Великом рату за будућност могла имати својеврсну слојевиту визију која би објединила противуречности, дисонантности и искључивости сећања, па и целокупног културног наслеђа рата.

За комуницирање и медијацију културног сећања путем дигитализованог наслеђа, потребно је креирати веће везе између прошлости и садашњости које ће бити од значаја заједницама и појединцима. Важно је схватити да дигитализација не може бити исходште оваквих пројеката као што је „Еуропеана“. Упркос томе што се интернет претраживачи, па и портали све више намећу као чувари знања и информација, дигитализација не може у потпуности заменити институције памћења у артикулисању колективног памћења. То се показује и у случају „Еуропеане“ која се суочава са изазовом да прикаже европски контекст, и све оно што би допринело остварењу идеје о изградњи европског културног идентитета. Истовремено, „Еуропеана“ задржава могућност да постане нови простор дијалога на плану међународних културних односа у глобално доба.

Литература

- Албвакс, Морис (2013) *Друштвени оквири памћења*, Нови Сад: Mediterran publishing.
- Асман, А. (2011) *Дуга сенка прошлости: култура сећања и политика повести*. Београд: Библиотека XX век.
- Асман, Јан (2011) *Култура памћења*, Београд: Просвета.

- Assmann Aleida and Sebastian Conrad (2010) "Introduction", in *Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Assmann, Aleida (2008), "Canon and Archive", in: *Media and Cultural Memory*, eds. Astrid Erll and Ansgar Nunning, Walter de Gruyter, Berlin, New York, pp. 97-107.
- Assmann, Aleida (2006). "The printing press and the internet: From a culture of memory to a culture of attention", in: N. Gentz and S. Kramer (Eds.), *Globalization, cultural identities, and media representations*. New York: State University of New York Press: pp. 11-23.
- Beck, Ulrich (2006) *The Cosmopolitan Vision*, Cambridge: Polity Press.
- Берк, Питер (1999) „Историја као друштвено памћење”, *РЕЧ* бр. 56, Београд: Фабрика књига, стр. 83-92.
- Dijck, Jose van (2007) *Mediated memories in the digital age*. Stanford, Stanford University Press
- Dragičević Šešić, Milena; Rogač Mijatović, Ljiljana (2014) "Balkan Dissonant Heritage Narratives (and Their Attractiveness) for Tourism", *American Journal of Tourism Management* 3(1B): 10-19. DOI: 10.5923/s.tourism.201402.02
- Garde-Hansen, J., A. Hoskins and A. Reading (2009). "Introduction", in: J. Garde-Hansen, A. Hoskins and A. Reading (Eds.), *Save as... digital memories*. New York, Palgrave Macmillan.
- Hoskins, Andrew (2009) "The mediatisation of memory" in: J. Garde-Hansen, A. Hoskins and A. Reading (Eds.), *Save as... digital memories*. New York, Palgrave Macmillan, pp. 27-43.
- European Commission (2005) *2010 – Digital libraries*. Brussels, European Union.
- European Commission (2008) *Europeana – Next steps*. Brussels, European Union.
- Kansteiner, Wolf (2002) "Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies", *History and Theory* 41 (2), pp. 179–197.
- Kallinikos, Jannis (2006) *The consequences of information: Institutional implications of technological change*. Northampton, MA, Edward Elgar.
- Конертон, Пол (2002), *Како друштва памте*, Београд: Б92.
- Куљић, Тодор (2006), *Култура сећања*. Београд: Чигоја штампа.
- Lowenthal, David (1985) *The Past Is a Foreign Country*, Cambridge University Press.

- Манојловић Пинтар, Олга (2006) „Историјска свест и колективни идентитети“, у: *Историја и сећање*, ур. Олга Манојловић Пинтар, Београд: Институт за новију историју Србије.
- Manovich, Lev (2001), *The Language of New Media*. Cambridge: MA, MIT Press.
- McCormick, John (2008), *Understanding the European Union: A Concise Introduction*. London: Palgrave Mac Millan.
- Нај, Џозеф (2012), *Будућност моћи*, Београд: Архипелаг.
- Nora, Pierre (1989) “Between Memory and History. Les Lieux du Memoire”. *Representations*, No. 26, str. 7-24.
- Olick, Jeffrey. K. (1999). “Collective memory: The two cultures.”, *Sociological Theory* 17(3), pp. 333-48.
- Остен, Манфред (2005) *Покрадено памћење*, Нови Сад: Светови.
- Purday, Jon (2009), “Think Culture: Europeana.eu: from concept to construction”, *Digitalia* 4, no. 1.
- Рогач Мијатовић Љиљана (2014), *Културна дипломатија и идентитет Србије*. Београд: Факултет драмских уметности; СЛЮ.
- Рогач Мијатовић, Љиљана (2013) „Национално сећање као нематеријално културно наслеђе“, *Зборник радова са Међународног научног скупа Очување и заштита културно-историјског наслеђа Србије у иностранству*, Институт за међународну политику и привреду у Београду, електронски извор.
- Swartz J, Cook T. (2002), “Archives, records and power: the making of modern memory”. *Archival Science* 2(1), pp. 1-19.
- Vertovec, Steven (2009), *Transnationalism*, London: Routledge.
- Winter, Jay (2006), *Remembering War: The Great War between Memory and History in the Twentieth Century*, New Heaven: Yale University Press.

Интернет извори

<http://www.europeana.eu/>
<http://www.europeana1914-1918.eu/en>
<http://velikirat.nb.rs/en/>

COLLECTIVE MEMORY IN THE DIGITAL AGE: EUROPEANA AND THE GREAT WAR

Summary

The paper deals with the memory of the First World War in the prism of the project Europeana, a digital collection of the cultural heritage of the war. Remembering the war will serve as an analytical framework for examining the key challenges in the construction of transnational memories that should help pave the way to peace and security in the world. Specifically, the research objectives are: to present the key concepts that at theoretical level enable contextualization of collective memory and its meaning in the digital age; to problematize the relationship between the national and transnational memory in the construction and maintenance of identity; to examine how new technological paradigm and digital media are changing the practice of remembrance and learning outcomes. In the second part, in the case of the Europeana project and the participation of Serbia through the portal Great War, the paper examines the ways in which we articulate cultural memory in the digital environment. Furthermore, the issues related to the memory of the war and the cultural heritage of the war, as well as questions about the implications of the Europeana project on creating transnational memories, European identity and position of national cultures and identities are being examined. Finally, the paper should show to what extent the projects like Europeana open opportunities for a dialogue about the past and the creation of memory policies in the context of international cultural relations.

Key words

collective/cultural memory, digital heritage, Europeana, Serbia, World War I, national/ transnational